

O POROZUMENÍ

Jaroslav Hroch: Problém porozumění a postanalytická filosofie.
Vyd. Masarykova Univerzita v Brně. Brno 1966, 88 s.

Kniha Jaroslava Hrocha je venovaná problematike postanalytickej filozofie, ktorá sa začala formovať v USA približne v polovici sedemdesiatych rokov ako reakcia na situáciu vytvorenú predchádzajúcim pozitivisticky orientovaným myslením. Autor dáva podmienky jej vzniku do súvislosti s momentom, keď do popredia mysliteľského záujmu amerických filozofov začali vystupovať otázky a problémy, ktoré sa nedali riešiť z hľadiska nepochybne veľkej a podnetnej tradície analytického myslenia. Nesporovali sa pritom napríklad vedecké výsledky alebo zásluhy o inštitucionálne vybudovanie vedy, vychádzalo sa skôr z tlaku nových otázok, na ktoré sa už nedalo odpovedať v rámci tradičných postupov. Pôvodný dôraz na internacionálnosť problematiky a jednotnú koncepciu vedy akoby zrazu sťažoval alebo priam znemožňoval interpretáciu nových a naliehavých problémov. Medzi ne patrila orientácia na problémy vlastnej duchovnej tradície, zložité sociokultúrne problémy americkej spoločnosti a otázky jej kultúrnej a politickej kontinuity. Významne k tomu prispelo nepochybne i prehodnotenie závažných podnetov európskeho myslenia, v ktorých možno podľa autora akcentovať vplyv fundamentálnej ontológie *Martina Heideggera*, koncepciu jazykových hier neskorého *Wittgensteina*, filozofickej hermeneutiky *Hansa-Georga Gadamera* a kritickej teórie frankfurtskej školy, napr. kritickej hermeneutiky *Jürgena Habermasa*. Nemalú úlohu tu zohrala i cesta k pôvodným prameňom, napríklad návrat k pôvodným koncepciám amerického pragmatizmu, obohateného o sociálnu dimenziu.

I keď v každom základnom náčrte postanalytickej filozofie, ako to vyplýva z autorovho konceptu, ide predovšetkým o problém (*po*)rozumenia (*understanding*), ku ktorému sa preto možno vracať ako k ústrednému problému, prípadne východisku jednotlivých autorov, nemožno ho zjednodušovať. Autor poukazuje na to, že sám tento pojem nechápu jednotliví predstavitelia "jednoznačne", odhliadnuc od toho, že tento koncept mal z dnešného hľadiska tiež svoj vlastný a logický vývin, ktorý možno trval kratšie, ale bol o to intenzívnejší. Pochopenie pojmu a aj celkové pochopenie problematiky preto uľahčuje to, že autor na príslušných miestach uvádza zároveň anglické aj nemecké ekvivalenty problematických pojmov. Napríklad vo východiskách postanalytickej iniciatívy stála re-interpretácia základného pojmu *rozumenia (rozumění)*, anglického *understanding*, ktoré malo pôvodne širší význam ako nemecké *Verstehen*, hoci mal k nemu veľmi blízko. *Understanding* malo však predsa bližšie k nemeckému pojmu *Begreifen*. Pojem sa chápal v podstate ako pojem tradičnej hermeneutiky bez väčšej heuristickej hodnoty a k obratu došlo až koncom päťdesiatych rokov, keď Peter Winch "celkom jednoznačne zastával stanovisko, že pravé myšlienkové vystihnutie a zachytenie vzťahov v rámci ľudskej spoločnosti v sebe zahrňuje pojmové schémy, ktoré sú logicky nezlučiteľné so spôsobmi vysvetľovania v prírodných vedách" (s. 9). Významových posunov jednotlivých pojmov je v daných konceptoch pomerne veľa

a možno preto iba kladne oceniť, že autor volí taký spôsob explikácie, v ktorom môžeme logicky sledovať genézu aj názorov navonok nesúvisiacich a ktorý tiež umožňuje ich zmysluplnú prehľadnosť, pričom nevynecháva množstvo zdanlivo jemných a zanedbateľných rozdielov v jednotlivých chápaniach a stanoviskách, ktorých vplyv sa však po určitom čase ukazuje v jednotlivých konceptoch ako zásadný.

Autor zároveň reflektuje i spoločensko-politickú a etickú problematiku, ktorou sa táto filozofia zaoberá, o ktorú sa buď opiera, alebo k nej priamo smeruje. Ide teda o diela *P. Wincha, Ch. Taylora, P. de Mana, H. Blooma, D. Davidsona, I. Hackinga a R. Rortyho*; pri pokusoch o novú teóriu morálky ide o diela *J. Rawlsa, T. Scanlona a S. Wolina*. Rovnako významné je aj široké prepojenie s estetickou teóriou - nielen v oblasti (zmyslového) vnímania, ale aj v chápaní a percepcii umenia, či so stratégiou jeho interpretácie a predpokladaných zásadných momentov, ktoré determinujú jeho tvorbu. To všetko sú dôvody, prečo sa táto filozofia často neuspokojuje s tradičnou terminológiou a vytvára si (v každom prípade sa o to aspoň snaží) pre nové podnety aj novú terminológiu. Autor zároveň zdôrazňuje pozornosť, akú jej venuje intelektuálna komunita, ako aj vplyv tejto filozofie v prostredí americkej kultúry. Upozorňuje na jej určité špecifiká, napríklad na intenzívne prepojenie sa myšlienkovou iniciatívou v literárnovednej, alebo vôbec umelecko-kritickej oblasti alebo aspoň na citlivú, často bezprostrednú reakciu na ňu. Je pochopiteľné, že dnes možno uvažovať už aj o jej spätom pôsobení v európskom, a teda aj našom prostredí, ktoré pramení aj zo záujmu o špecifické postavenie a vplyv filozofie v americkom duchovnom a kultúrnom prostredí, v neposlednej miere i z nedávneho nedostatku základných informácií o nej, ktorý sa často prejavuje aj dodnes, ale, a to treba aj zdôrazniť, zo širšej skúsenosti jej mysliteľov najmä s novými médiami a technológiami.

Autor sleduje prehľadným spôsobom určitý výber osobností, sprostredkúva v ňom krok za krokom hlbšie zdôvodnené, prekvapivé a nesporne zaujímavé stanoviská. Tie smerujú, napríklad v teórii Petra Wincha, do etickej sféry, kde opätovne nastolujú problém vzťahov porozumenia a možnosti voľby, pretože iba skutočná alternatíva môže presvedčiť, že ide o "porozumenie". Presahujú napríklad aj do vnímania a interpretácie daného textu, orientovaného na "kontext", preto P. Winch napríklad odmieta semiotickú autonómiu textu.

Zaujímavé je upozornenie na takzvanú "možnú stratu významov vo svete", ktorý sa z priestoru sakrálneho a magického alebo aspoň ideového premieňa na svet, v ktorom prevládajú inštrumentálne prostriedky obsahujúce možnosť realizácie našich cieľov. Dochádza teda k akémusi "odčarovaniu" sveta. Je to fakt prijímaný i dnes negatívne. Kompenzuje ho úsilie niektorých umenovedných koncepcií a umeleckých hnutí v Spojených štátoch, ktoré volajú po "znovuzačarovaní" sveta.

Na pôde "umenia" zostáva aj Paul de Man, ktorý pripravuje pôdu pre zvláštnu kategóriu "porozumenia", t.j. kategóriu "neporozumenia" ("*misunderstanding*") Harolda Blooma, ktorou vyjadruje nevyhnutný "boj" umelca proti predchádzajúcemu umeleckému názoru, aby mohol nastoliť svoj "nový". Ako hovorí sám de Man: "História plodného básnického vplyvu, o ktorom treba povedať, že je hlavnou tradíciou poézie Západu od obdobia renesancie, je históriou úzkosti a sebazachraňujúcej karikatúry,

prekrucovania, perverzity, divokého revizionizmu, bez ktorého by poézia ako taká nemohla existovať." (s. 43).

Nemožno tu pochopiteľne naznačiť všetko, ale treba aspoň spomenúť problém tzv. preložiteľnosti medzi kultúrami a teóriami (Willard Van Orman Quine), Donalda Davidsona s jeho zaujímavou a paradoxnou myšlienkou, podľa ktorej musíme predpokladať, že jazykový prejav partnera je pravdivý: "Prečo? Ide totiž o to, že pokiaľ by sme niekomu chceli prisudzovať nepravdivé názory, musíme mu tiež prisudzovať názory pravdivé..." (s. 62). Zaujímavé je tiež to, že Davidson sa vracia k pojmu *sensus communis* v kategórii "common sense", ktorej pripisuje "nielen gnozeologický, ale aj spoločensko-etický obsah" (s. 62). Predposledná kapitola je potom venovaná Ianovi Hackingovi, ktorý v oblasti porozumenia zdôrazňuje "zdôvodňovanie" a "štyl zdôvodňovania", ktoré sa menia v závislosti od obdobia. Vo svojej koncepcii anarcho-racionalizmu pripúšťa, že "naša koncepcia pravdy a rozumu nemusí zohrávať veľkú úlohu v živote iných ľudí" (s. 65). Domýšľaním týchto súvislostí Hacking tak inklinuje, ako upozorňuje autor, k základnej téze Gadamerovej hermeneutiky, k "dejinnému chápaniu porozumenia" (s. 66).

Záverecnú a najrozsiahlejšiu časť potom venuje autor Richardovi Rortymu, ktorý považuje prevládajúce tradičné i moderné smery vo filozofii za smery, ktoré myslenie chápu vizuálne podľa princípu "veľkého zrkadla", ktoré viac alebo menej presne odráža svet. Túto tradičnú epistemologickú koncepciu má vo vzťahu vedomia a objektu vystriedať *diskusia, rozhovor (discourse)*, ktorý na základe presvedčovania ("persuasio") smeruje ku *konsenzu*. Pri poznávaní teda musíme brať ohľad na "spoločenstvo poznávajúcich", na jazyk a na "ištitudonálny charakter faktu". Rorty zdôrazňuje a stavia do nového svetla i úlohu *metafory* v poznaní, upozorňuje na jej jazykový inštrumentálny charakter, na význam interpretácie (Rorty uvádza v tejto súvislosti príklad z oblasti umenia - Rembrandtovu *Nočnú hliadku*), na poňatie kultúry v procese *konverzácie* atď. a znovu prezentuje nesporne sympatický podnet - tzv. *vzdelávaciu filozofiu ("edifying philosophy")*, upozorňuje na nasmerovanie filozofie k aktivitám, "ktoré náš život môžu urobiť aspoň trochu šťastnejším" (s. 87).

Kniha Jaroslava Hrocha má svieži a jasný štýl; autor v nej prekladá, odkrýva či explikuje niektoré špecifické pojmy, preto ju možno chápať bezprostredne ako jednu zo základných či doplnkových učebníc filozofie. Fundovaným totiž hovorí o jej prítomnosti, ale môže tiež byť inšpiratívnym úvodom k hlbšiemu štúdiu jednotlivých autorov či vôbec k pochopeniu jednej zo stránok dnešného intelektuálneho a kultúrneho diania za oceánom.

Oliver Bakoš

Doc. PhDr. Oliver Bakoš, CSc.
Katedra estetiky FFUK
Gondova 2
818 01 Bratislava
SR